

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Slavov, Matias

Title: Metafysiikkakritiikki ja Humen haarukka : Humen empiristisen tietoteorian avainkysymykset

Year: 2011

Version: Published version

Copyright: © Suomen Filosofinen Yhdistys ry, 2011

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Slavov, M. (2011). Metafysiikkakritiikki ja Humen haarukka : Humen empiristisen tietoteorian avainkysymykset. *Ajatus*, 68, 87-114.

Metafysiikkakritiikki ja Humen haarukka: Humen empiristisen tietoteorian avainkysymykset

MATIAS SLAVOV

Hahmotan tässä artikkelissa David Humen empiristisen tietokäsityksen ydintä. Analysoin sitä kahden pääkohdan avulla. Ensiksi, Hume kritisoi metafysiikkaa. Yleiseen ajatteluun turvautuvan tutkimuksen tilalle hän kehittää empiriseen todennettavuuden vaatimustaan. Toiseksi, Hume erottaa "Humen haarukalla" tiedettävät väitelauseet kahteen luokkaan, ideoiden relaatioita koskeviksi väitteiksi ja tosiseikoiksi. Tämän erottelun seurauksena hän kieltää synteettis-apriorisen tiedon mahdollisuuden¹. Humen mielestä vain matematiikka on pätevää puhtaaseen ajatteluun perustuvaa päättelyä. Koska puhdasta järkeä ja kokemustietoa ei voida hänen teoriassaan liittää yhteen, vain kokemus saattaa Humen mukaan ratkaista,

¹ Hume ei tuntenut analyttinen-synteettinen -erottelua sen nykyaikaisessa merkityksessä. Vaikka Hume selvästi ennakoi näiden käsitteiden käyttöä teoksessaan *Tutkimus inhimillisestä ymmärryksestä* (ks. EHU 4.1-2; SBN 25-27; Meeker 2007, 369), vasta Immanuel Kant antoi tälle jaottelulle täsmällisen merkityksen *Puhtaan järjen kritiikissään* (Rey 2008), Humen kuoleman jälkeen. Nykyaikaan verrattuna toinen merkittävä ero Humen "logiikkakäsityksessä" on, että hän määrittelee ideoiden relaatioita koskevat väitteet matemaattisiksi propositioiksi (ks. EHU 4.1; SBN 25). Tässä mielessä sellainen logisistinen tulkintakulma, jossa Humen *a priori* -käsitykseen sisällytetään sekä matematiikka että logiikka, saattaa olla ylitulkinnallinen anakronia.

ovatko reaaliuskomuksemme todennäköisiä vai epätodennäköisiä.

1. Humen metafysiikkakritiikki

Varhaismodernin aikakauden tieteellisessä ilmapiirissä skolastinen aristotelismi alkoi taipua nykyaikaisen luonnontieteellisen näkökulman tieltä. Muun muassa Galileo Galilein ja Isaac Newtonin kokeelliset luonnontutkimuksen menetelmät ja niiden avulla muotoillut tulokset olivat ajaneet vanhan maailmankuvan ahtaalle. Hume ihaili erityisesti Newtonin luonnontieteellisen metodin. Newton pyrki selvittämään luonnon toimintaa asettamalla hypoteeseja ja kokeellisesti testaamaan niitä. Hän ei yrittänyt todistaa oppejaan vain deduktiivisesti, lähtien tietyistä itsestään selvistä järjen premisseistä ja päätyen varmaan konklusioon² (Dicker 1998, 2).

Tuon ajan hengessä käytiin – spesifien tieteellisten kysymysten ohella – paljon epistemologisia ja tieteenfilosofisia kiistoja. Tietoteorian historiaa ja erityisesti Hume'n filosofiaa tutkineen Peter Millicanin mukaan Hume oli ensimmäinen merkittävä filosofi, joka kyseenalaisti tärkeimpien taustavaikuttajiensa René Descartesin, John Locken, Pierre Baylen, Nicolas Malebranchen sekä George Berkeleyyn, kaksi keskeistä filosofista alkuoletusta: 1) Maailma on jonkin jumalallisen järjen luoma, ja täten 2) käsitettävissä inhimilliselle järjelle. Hume mielestä ihmisjärki on fundamentaalisesti samanlainen kuin muillakin eläimillä. Se tukeutuu päättelyssään suurelta osin eläimellisiin vaistoihin, ei erityislaatuiseen puolijumalalliseen kykyyn tunkeutua syvälle todellisuuden saloihin. Näin tieteen ja tutkimuksen on edettävä ennemminkin kokeellisesti ja ha-

² Toisaalta matemaatikko Rolf Nevanlinna on lähinnä Galilein kappaleiden putous- ja heittoliikettä käsittelevässä kirjoituksessaan "Kokeista ja ajatuskokeista" (1977) todennut uuden ajan tieteen olevan olennaisesti vaikuttanut ajatuskokeista. Kaikkiin tieteen kysymyksiin katsotaan liittyvän olennaisesti sekä "empiirisiä että spekulatiivisia momenteja", ei pelkkää havainnointia (Ks. Nevanlinna 1977, 83).

vainoja systematisoiden kuin metafyyisellä teoretisoinnilla tai pelkällä *a priori* -spekulaatiolla. (Millican 2007, ix.) Tämä kaikki on nähtävissä Humeen tuotannon eräässä pääteoksessa, vuonna 1748 ilmestyneessä *Tutkimus inhimillisestä ymmärryksestä*³ (*An Enquiry concerning Human Understanding*), jota voidaan pitää yhtenä hänen kypsän kautensa tieto-opillisista pääteoksista.

1.1 Inhimillisen ymmärryksen analyysi metafysiikkakriittisenä menetelmänä

Tutkimuksessa Hume ei pidä metafysiikkaa kunnollisena tieteenä. Syvälliseksi kuviteltu metafysiikka näyttäytyy hänelle epävarmuuden ja virheellisyyden lähteenä. Humeen menetelmänä näyttää *Tutkimuksessa* olevan vaikean ja hämärän epä määräisen filosofian selventäminen. Hänen mukaansa ylirationaalinen metafysiikka ei ole pätevää tutkimusta, vaan vain inhimillisen ymmärryksen "hedelmättömäin ponnistusten tuote". Siinä inhimillinen järki yrittää tunkeutua sellaisille aluille, joihin sen kyvyt eivät riitä. Hume katsoi metafysiikan liittyvän kansanomaiseen taikauskoon, jonka sen kannattajat tarkoituksellisesti puokevat vaikeaselkoiseen ulkoasuun. (EHU 1.11; SBN 11.)

Humeen menetelmän mukaan ainoa keino vapauttaa tietämyksemme epämääräisestä järkeilystä on tutkia inhimillisen ymmärryksen luonnetta itseään. Hän katsoo täsmällisen analyysin osoittavan, etteivät syvällisiksi kuvitellut metafyyisiet ajatukset ole ihmisjärjen kognition piirissä. Tällä tavalla saatamme Humeen mukaan vasta todella "viljellä aitoa metafysiikkaa":

Tarkka ja oikeanlainen ajattelu on ainoa kaikille henkilöille ja luonteille sopiva parannuskeino; ja se yksin voi kumota hämärän filosofian ja metafyyisisen jargonin, joka sekoittuessaan kansanomaiseen taikauskoon tekee sen läpitunkemattomaksi huolimattomille ajattelijoille ja

³ Tästä eteenpäin vain *Tutkimus*.

antaa sille tieteen ja viisauden vaikutelman. (EHU 1.12; SBN 12–13.)

Vastaväitteeksi voidaan esittää, etteikö Hume tee itsekin metafysiikkaa, vaihtaen vain hieman tutkimuksensa painopistettä? John Passmoren (1980, 67) mukaan Humea ei voida pitää sananmukaisesti antimetafysiikkona, vaan pikemminkin metafysiikan kriittisenä tarkastelijana⁴. Tässä mielessä Humen filosofia ei itsessään ole metafysiikasta vapaata. Hän ei itsekään tunne metodologiaan metafysisesti neutraaliksi, vaan uudelleenlaisiksi, kriittiseksi tutkimukseksi ihmisluonnosta. Tämä tarkka analyysi on Humelle se *philosophia prima* (Passmore 1980, 66), joka paljastaa syvälliseksi kuvitellun metafysiikan, ei suinkaan hyvin perustelluksi, vaan oletetussa rationaalisuudessaan näennäiseksi. Keskeinen osa Humen empirismin metafysiikkakritiikistä liittyy hänen kognitiokäsitykseensä, ja etenkin kopioperiaatteen käyttöön. Tämä tietokritiikki voidaan nähdä suorana hyökkäyksenä rationalistista metafysiikkaa kohtaan.

1.2 Kopioperiaate ja ideoiden selvennys

Humen käsitys kognitiosta juontuu olennaisesti, joskaan ei kokonaan, Locken *tabula rasa* -periaatteesta ja synnynnäisten ideoiden kritiikistä. Mieli on tämän näkemyksen mukaan kuin tyhjä taulu, joka ei sisällä valmiita ideoita, vaan niiden on juonnuttava aistimuksista.⁵ (Garrett 1997, 41.) Tomistista tun-

⁴ Toisaalta esimerkiksi A.J. Ayer näkee Humen hylänneen yksiselitteisesti metafysiikan juuri Humen haarukallaan, viitaten Humen (EHU 12.34; SBN 165) koko teoksen johtopäätökseen. (Ayer 2001, 40.)

⁵ Mutta kuten Millican (2007, xxxii) huomauttaa, Humen suoranainen kytkeminen lockelaiseksi tyhjän taulun filosofiksi on ongelmallista. *Tabula rasan* periaatetta ei löydy suoraan *Tutkimuksesta*. Hume korosti luonnollisten vaistojen ennaltamääräävää roolia eläinten ja ihmisten käyttäytymisessä, esimerkiksi luvussa IX, "Eläinten järkeilystä" (EHU 9.1–6; SBN 104–108). Ja itse asiassa: Jopa Locke, omien sanojensa mukaisesti, hyväksyy tiettyjen luonnollisten taipumusten synnynnäisyyden, mutta ei tiedon (eikä toisaalta moraalisten) periaat-

nuslausetta seuraten, voi Humen kannan tiivistää: "Mikään ei ole mielessä mikä ei ollut ensin aisteissa"⁶.

Aistivaikutelmat ja ideat

Humen teoriassa havaintokyky (*perception*) on kahtalainen. Se sisältää joko aistivaikutelmia (*impressions*) tai ideoita (*thoughts or ideas*). Humen mukaan näiden ainoa ero on, että ideat ovat vähemmän eloisia ja voimakkaita kuin aistivaikutelmat. Niiden keskinäinen ero on aste-ero. Vaikutelmat ovat siinä suhteessa ensisijaisempia, että kaikki ideat juontuvat Humen mielestä alunperin niitä vastaavista aistimuksista; ideat ovat impressioiden kopioita. (EHU 2.1–4; SBN 17–18.) Minulla on esimerkiksi idea siitä, että lapsena kosketin sormellani kuumaa takanlasia. Nyt refleктоmani idea takanlasin polttavuudesta juontuu sitä vastaavasta impressiosta, eli siitä hetkestä, kun todella koin polttavan kuumuuden tuona tosiasiallisena lapsuuden hetkenäni kun olin asettanut käteni tulikuuman lasin pinnalle. Humen ydinteesi tässä on, että nämä mielteet eroavat toisistaan ainoastaan niiden voimakkuuden asteisesti. Polttavuuden vaikutelma on voimakkaampi ja eloisampi kuin siitä myöhemmin mielletty ajatus, mutta muuta eroa näillä mielteillä ei Humen teorian mukaan ole.

Tämän empiristisen kognitiokäsityksen relevanssi metafysiikkakritiikille on keskeinen. Saatamme pelkällä ajattelulla käsittää mitä tahansa, kunhan kyseessä ei ole absoluuttinen

teiden synnynnäisyyttä (ks. Essay I.3.3 ja Essay I.3.13), kuten ei siis Humekaan.

⁶ Hume esittää tälle periaatteelle kuitenkin yhden poikkeuksen, niin kutsutun "*missing shade of blue*" -esimerkin avulla. Kuvitellaan henkilö, joka on kokenut kaikki värit, paitsi yhtä tiettyä sinisen sävyä. Humen mukaan hän voisi mielikuvituksensa avulla muodostaa tuon sävyn idean, kun hänelle näytettäisiin asteittain kaikki sinisen sävyt aina tummimmasta vaaleimpaan niin, että juuri kyseessä olevan erikoissävyn kohdalle jätettäisiin tyhjä aukko (EHU 2.8; SBN 20–21). Pääasiassa Humen kanta kuitenkin seuraa tomistista periaatetta: Humen mielestä esimerkiksi kuuro ei voi ideoida ääniä eikä sokea värejä (EHU 2.7; SBN 20).

ristiriita (EHU 2.4; SBN 18). Pelkästään ajattelemalla emme tiedä, vastaavatko ajatuksemme lainkaan todellisuutta. Humen ratkaisu tähän tieto-opilliseen ongelmaan on seuraava. Kun epäilemme, käytetäänkö tiettyä filosofista termiä ilman merkitystä tai todellisuutta vastaavaa ideaa, meidän ei tarvitse muuta kuin kysyä: "mistä aistivaikutelmasta oletettu idea on peräisin?" Jos emme pysty vastaamaan selvästi edelliseen, ei meillä Humen mielestä ole syytä ottaa kyseistä ideaa kovin vakavasti. Näin, selkeyttämällä ajatuksemme palauttamalla ne niitä vastaaviin aistivaikutelmiin, voimme "tehdä lopun kaikesta siitä jargonista, joka on jo niin pitkään hallinnut metafysisiä järkeilyjä ja saattanut ne häpeään" (EHU 2.9; SBN 21).

Humen olennainen huomio on, ettemme ymmärrä termiemme merkityksiä, ellemme liitä niitä aistikokemukseen. Harold W. Noonan (1999, 66) kutsuu, Jonathan Bennettin (1971, 222-230) tulkintaa seuraten, Humen oppia merkitysempirismiksi. Humen mukaan ideat ovat ajattelun rakennusosia, käsitteitä. Jotta kielen käyttäjä ymmärtäisi käyttämiensä käsitteiden merkityksen, tulee kopioperiaatteen mukaisesti kyseessä oleva termi liittää tiettyyn aistimukseen. Yleisellä käsitteellä, jota Hume siis kutsuu ideaksi, tulee olla empiirinen vahvennus, kopioituminen aistivaikutelmasta. Ja vastaavasti, kuten Noonan esittää, kielellinen ymmärrys rajautuu näin empiirialueelle. Humen argumentteja seuraten voidaan väittää, että kokemus asettaa ainakin jonkinasteiset rajat sille, mitä kielessä voidaan ymmärrettävästi ja merkityksellisesti ilmaista (Noonan 1999, 67).

Humen suhtautuminen sellaisiin metafysiikan menetelmiin, jotka käsittävät aistitiedon jollain tavalla toissijaiseksi metafysisessä tiedonmuodostuksessa, on selvä. Kun meillä on käsillämme jokin metafyyssinen käsite, hän kysyy: mistä yksittäisestä aistivaikutelmasta kyseinen metafyyssinen idea on peräisin? Harry M. Bracken (1977-1978, 236) siteeraa tässä valaisevasti Humen *A Treatise of Human Nature*⁷. Substanssin käsitteen kohdalla Hume kysyy:

⁷ Tästä eteenpäin vain *Treatise*.

"Haluaisin, että ne filosofit, jotka teeskentelevät tietävänä, että meillä on substanssin idea mielissämme, osoittaisivat, mikä aistivaikutelma sen tuottaa, ja kertoisivat tarkasti, millä tavalla tuo vaikutelma toimii, ja mistä objektista se on peräisin." (T 1.4.5.4; SBN 233.)

Hume näyttää ajattelevan, että kyseinen spekulatiivinen metafyyminen käsite aiheuttaa ratkeamattomia ongelmia ja näennäisiä kiistoja. Hän ehdottaa, että sen sijaan että pohtisimme, mitä sellaiset klassiset metafyymsiset ideat, kuten substanssi tai esimerkiksi välttämättömän syyn idea, voisivat tai eivät voisi olla, kysyisimme, mitä ne tosiasiaassa, havaintojemme kohteena, ovat (T 1.4.5.4; SBN 233). Jos substanssi on jotenkin tiedettävä idea, tulisi meidän saada siitä Humen empirismin mukaan edes jotain informaatiota aistiemme välityksellä – nähdä, minkä värinen se on, kuulla, mikä ääni siitä pääsee, maistaa, minkä makuinen se on ja niin edelleen aina suhteessa aisteihin. Kun metafyymsiset ideat ovat substanssin käsitettä, ovat ne Humeen mukaan auttamattoman kykenemättömiä palauttamaan kyseistä reflektiota mihinkään impressioon. Näin hän päätelee, ettei meillä "ole mitään yksittäisten kvaliteettien kokoelmasta erillistä ajatusta substanssista, eikä meillä myöskään siitä puhuessamme ja järkeillessämme ole osoittaa sille mitään muuta merkitystä" (T 1.1.6.1; SBN 16). Jos substanssin idea vastaisi jotakin todellista maailmasta, tulisi se Humeen mielestä todentaa aistiemme avulla, elävöittää sen idea sitä vastaavalla impressiolla.

Hume ei kiistä, että voisimme ideoida jotain sellaista, jota emme ole tähän mennessä vielä todentaneet. Ajattelumme tietynasteista vapautta hyödyntäen voimme muodostaa mitä monimutkaisimpia ideoita, vaikka emme tiedä niiden viittaavan todella olemassa olevaan. Voin esimerkiksi kuvitella kultaisen vuoren, vaikka en ole nähnyt sitä. Humeen (ks. EHU 2.5; SBN 19) mielestä tällainen käsitteellinen mieltäminen perustuu yksittäisten ajatusten yhdistelmiin. Miellämme kyllä ja vuoren yksittäisinä ajatuksina, koska me tunnemme ne yksittäisinä tapauksina, meillä on havainto niistä. Ajattelemalla voimme yhdistää nämä yksittäiset ideat monimutkaisemmaksi

käsitteeksi. Jotta tietäisimme, onko kultaista vuorta todella olemassa, on löydettävä sitä vastaava aistivaikutelma. Frederick Copleston huomioi osuvasti, että Humen mukaan jokainen monimutkainen idea ei sinänsä täysin vastaa tiettyä impressiota. Mutta monimutkaiset ideat pystytään Humen mielestä hajottamaan yksinkertaisiin ideoihin, ja etsimään näiden yksinkertaisten ideoiden vastaavuutta aistimaailmasta. Jokaisella yksittäisellä ajatuksella on periaatteessa vastaavuus yksittäisen aistivaikutelman kanssa. (Copleston 1964, 264.)

Kuten Fred Wilson (2004, 256) esittää, Hume pitää kiinni teesistään, että "ei ole minkäänlaista ajatusta, minkäänlaista kognition muotoa, joka antaisi meille pääsyn niin sanotusti maailmaan joka on jollakin tapaa aisteillemme annetun maailman tuolla puolen". Humen kannan mukaan "kaikki ajatuksemme tai käsitteemme ovat ajatuksia tai käsitteitä aistimaailmassa, joko aistillisesti annettuja asioita tai asioita jotka voisivat tulla koetuksi" (Wilson 2004, 265–266). Yleinen metafyyminen järkeily todellisuuden olemuksesta ei tuota Humen mukaan käsitteitä, joiden merkityksen ymmärtäisimme. Rationaalisen metafysiikan ideoita, kuten Jumalaa⁸, immateriaalista pysyvää sielua⁹ tai välttämätöntä syy-seuraussuhdetta¹⁰ ei voida palauttaa aistivaikutelmiksi. Ne ovat todentamattomia.

Yleiseksi vasta-argumentiksi Humen kopioperiaatteen käytölle voidaan mainita, ettei se ota riittävästi huomioon inhimillisen tiedon käsitteellistä tai teoreettista puolta. Vaikka hän kiinnittää huomiota ideoiden assosiaatioon monimutkaisten käsitteiden synnyssä, olettaa kopioperiaate kaikkien yksittäisten ideoiden jäljentyvän suoraan aistimuksista. Tämä on ongelmallista, sillä esimerkiksi tietyissä teoreettisissa luonnontieteissä hyödynnetään aivan olennaisella tavalla abstraktia matemaattista ajattelua. Esimerkiksi jo Humen aikana tunnettu

⁸ Ks. *Tutkimus* (EHU 2.6; SBN 19).

⁹ Ks. *Treatise* (T 1.4.6.3–4; SBN 252–253).

¹⁰ Ks. esimerkiksi *Treatise* (T 1.3.4.9; SNB 9), *Tutkimus* (EHU 4.6; SBN 27) sekä *Tutkimuksen* luku VII, "Välttämättömän yhteyden ideasta" (EHU 7.1–7.30; SBN 60–80).

kiihtyvyyden käsite ei liene niin ongelmattomasti käännettävissä välittömälle havaintokielelle kuin kopioperiaate vaatisi¹¹. Voidaan jopa arkikokemuksen väittää olevan vaikuttanut käsitteellisestä tasosta. Esimerkkinä voidaan käyttää Eino Kailan artikkelia "Arkikokemuksen perseptuaalinen ja konseptuaalinen aines". Kailan mukaan konseptuaalinen apparaatti ennakoiki arkikokemuksessa monia asioita. Hän esittää esimerkin eripainoisilta tuntuvista punnuksista. Pöydällä on kaksi punnusta, A ja B. Todellisuudessa ne ovat samanpainoisia, mutta A on rakennettu paljon isommaksi kuin B (A on sisältä onttopi). Arkikokemuksessa A saattaa tuntua painavammalta kuin B. Kun sitä verrataan mittauslaitteen antamaan tarkkaan tulokseen, voidaan uskomus korjata: A vain "tuntuu" painavammalta kuin B. Jotta on ylipäänsä mahdollista tehdä tämä arvostelma, että A:n painavuuden tunne verrattuna B:hen on suurempi, on voitava päätellä arkiesineiden konseptuaalista sarjaa ikään kuin "ylhäältä alaspäin": On tunnettava painavuuden *käsite*, tämä abstrakti fysikaalinen suure, jotta fenomenalisen painavuuden elämyksen voi arvioida harhaiseksi (Kaila 1977, 43–45). Näin kaikkia käsitteitä ja teorioita ei voitane johtaa "niitä vastaavista" yksittäisistä aistimuksista. Havainnoilla on oma teoriapitoisuutensa – jo arkikokemus edellyttää käsitteellistä ennakointia – jota Humen ankara kokemusajattelu ei ota riittävästi huomioon.

1.3 Kausaliteetti: miten maailma ei käy järkeen?

Kausaliteetin asema on ehkä Humen tuotannon keskeisin sekä monitulkintaisin ongelmakohta. En tässä tavoittele sen kokonaisvaltaista esitystä, vaan osoitan, että sillä on aito relevanssi empiristiselle tietoteorialle ja metafysiikan kritiikille: Humen

¹¹ Hume oli tietoinen tästä kopioperiaatteen ongelmakohdasta. Esimerkiksi sen totuuden tai epätotuuden selvittämiseksi, onko taittuvalta näyttävä airo vedessä todella taittunut, Hume esittää, "että aisteihin yksinään ei tule ehdottomasti luottaa, sillä meidän on korjattava aistievidenssiä järjen sekä harkinnan avulla". (EHU 12.6; SBN 151.)

kausaliiteettikäsitys riisuu järjen aseistaan ja jättää kokemuksen ainoaksi mahdolliseksi tieksi reaaliuskomuksien muodostamiseen.

Newton ja luonnonfilosofian "epäjärjellisyys"

Millicanin mukaan Newtonin jokseenkin instrumentalistisella asenteella painovoimateoriaan oli suuri vaikutus Humeen kausaliiteettikäsitykseen. Newtonin käsitys universaalista gravitaatiosta etäisyyden päästä toisiinsa vaikuttavana voimana oli monien aikalaisten mielestä käsittämätön ja "epäjärjellinen" (*unintelligible*), jopa "taianomainen". Gottfried Leibniz kritisoi Newtonin teoriaa okkultistiseksi. Leibnizin mielestä painovoimateoria edellytti mystisiä etäisyyksien päästä vaikuttavia voimia (DeWitt 2004, 181). Newtonin kuuluisa vastaus tähän kritiikkiin oli: en tee hypoteeseja. Newtonin asenteen mukaan luonnonfilosofiassa ei ole velvollisuutta keksiä perusteita sen suhteen, miten jokin voima "todella" toimii, mikä on sen luonnon huomaan kätkeyty absoluuttinen perusta. (Millican 2007, xix.) Teoksessaan *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica* (1995, 442–443) Newton argumentoi, että vaikka

tähän mennessä en ole pystynyt saamaan selville painovoiman ominaisuuksien syytä ilmiöitä tarkastelemalla, en tee hypoteeseja. Mikä tahansa, mitä ei ole johdettu ilmiöistä, on hypoteesi¹². Ja hypoteeseilla, olkoot ne sitten metafysisiä tai fyysisiä, ominaisuuksiltaan okkultistisia tai mekanistisia, ei ole mitään sijaa kokeellisessa filosofiassa. Tässä filosofiassa yksittäiset propositiot päätellään ilmiöistä, ja jälkeinpäin yleistetään deduktion avulla.

¹² Kuten Jaakko Hintikka (1969, 279) tieteenhistoriaa käsittelevässä yleisteoksessaan toteaa, Newton tarkoittaa hypoteesilla väitettä, joka ei perustu ilmiöiden analysointiin. Hintikan tulkinnan mukaan Newton "oli täysin selvillä siitä, että hänen oma vetovoimalakinsakin oli 'hypoteesi' sanan nykyisessä mielessä... [...] Hypoteesi merkitsi Newtonille oletusta, joka ei perustunut itse luonnonilmiöiden analysoimiseen ja niitä koskeviin kokeisiin". (Hintikka 1969, 203.)

Newtonin tieteellisen metodologian mukaan luontoa koskevat väitteet on pääteltävä induktiivisen tieteen avulla, johtamalla yleiset lakilauseet havaittavista ilmiöistä. Vaikka painovoimateoria saattaa tuntua oudolta ja älyttömältä selitykseltä – kappaleet vetävät toisiaan puoleensa miljoonien kilometrien etäisyydellä jonkinlaisen näkymättömän gravitaation voimasta, ilman mitään välitöntä kosketusta – on se toistaiseksi pätevä, havaintoja vastaava lakilause. Luonnonfilosofiassa saattaa esiintyä järjettömältä tuntuvia väitteitä. Jos ne toimivat laskennalliselta ja empiiriseltä kannalta, eikä mikään havainto kumoa niitä tai anna aiheutta muuttaa vallitsevaa teoriaa, ei väitteen esittäjän ole Newtonin instrumentalistisen asenteen mukaan velvollisuutta kehittää filosofista hypoteesia ilmiön "todellisesta" syystä, sen oletetusta järjellisestä perustasta. (Millican 2007, xix.) *Principian* neljättä päättelysääntöä seuraten: Tulevaisuudessa saattaa ilmetä teorian kannalta ristiriitaisia ilmiöitä, jolloin teoriaa tulee tarkentaa tai todeta sen olevan altis poikkeuksille. Mutta kuvitteelliset vastahypoteesit eivät ole Newtonin mielestä oikeutettuja, ellei niitä johdeta havaittavista ilmiöistä. (Newton 1995, 321.)

Newtonin menetelmistä vakuuttuneena Hume ajatteli, että tämä on oikeassa vaatiessaan että tiedettä voidaan tehdä "epäjärjellisesti"¹³. Mekaanisen kausaation tiedostaminen ei Hume mielestä ole järjellistä. Luonnontieteen päämääränä on kuvaila asioiden havaittua käyttäytymistä, ei löytää järkeä luonnosta. (Millican 2006, 33.) Tämän perustelemiseksi Hume suorittaa vauhdikkaan ajattelukokeen Aatamista. Hän on täydellisin luonnollisin kyvyin, aistein ja älyin, varustettu ensimmäinen ihminen, joka ei ole koskaan nähnyt kappaleiden yhteenliittymistä, mieltänyt niiden kausaalisuhdetta. David Fate Nortontin kommentaari (2006, I29–I33) tarjoaa tästä hyvän esityksen.

¹³ Englannin kielen termille *unintelligible* ("käsittämätön") on vaikea tässä löytää osuvaa ja luontevaa käännettä. Suom. huom.

Esimerkissä kyseinen Aatami ajatellaan juuri luoduksi biljardisalonkiin, seuraamaan biljardipeliä pöydän vierestä¹⁴.

Aatami ja biljardipallot

Peli alkaa. Koska olemme tottuneet biljardipallojen liikkeisiin, odotamme, että kiven liikkua kohti kohdepalloa tulee kohdepallo liikahtaneeksi kiven liikkeen voimasta. Mutta mitä Aatami odottaisi kyseisessä tilanteessa? Humeen kantaa seuranen: ei mitään. Ei niin yhtään mitään. Hän ei ole koskaan nähnyt biljardipallojen liikettä, joten nyt hän näkee vain liikkuvan värimöykyn. Hän ei ole koskaan nähnyt biljardipalloa ennen, ja nyt hän näkee itse asiassa vain värikkään möykyn liikkuvan. Se, että tämä liikkuva värikimpale törmäisi toiseen värimöykkyyn ja aiheuttaisi sen liikkeen, on viltimmänkin mielikuvituksen tuolla puolen. Norton menee havainnollistuksessaan jopa niin pitkälle, että toteaa että jos biljardipöytä olisi todella pitkä ja me, sillä hetkellä kun kivi lipuu kohti kohdepalloa, kysyisimme Aatamilta, että mitä kohdepallolle tapahtuu, kun kivi osuu siihen, Aatami saattaisi vielä kysyä meiltä: "Mitä 'osuminen' tarkoittaa?" (Norton 2006, I30–I31.)

Humeen oma vastaus ennakoitimme – kivi aiheuttaa kohdepallon liikkeen – luonteesta on yksinkertainen: Meillä on toistuvaa kokemusta asiasta, jonka myötä olemme muodostaneet tottumuksen. Aatamikin voisi muodostaa kyseisen mielteen, kun hän riittävän monta kertaa katselisi seuraavaa tapahtumaa:

A₁ osuu B₁, ja tällöin B₁ liikahtaa;
 A₂ osuu B₂, ja tällöin B₂ liikahtaa;
 A₃ osuu B₃, ja tällöin B₃ liikahtaa;
 A₄ osuu B₄, ja tällöin B₄ liikahtaa ... (Norton 2006, I31.)

Mekaanisen kausaation järjellisyys on siis pelkkää harhaa. Humeen mukaan kausaliteetin mielle perustuu tottumuk-

¹⁴ Humeen omia Aatami- ja biljardipallo -esimerkkejä varten, ks. *Treatisen Abstract* (11–15; SBN 650–653), *Treatise* (T 1.3.14; SBN 164) ja *Tutkimus* (EHU 4.6; SBN 27 ja EHU 4.10; SBN 29–30).

seemme. Kun olemme havainneet toistuvaa kappaleiden yhteenliittymistä, tottumuksemme vain muodostuu niin luonnolliseksi, että luulemme tietävämmä - ennen toistuvaa kokemusta, täysin *a priori* - mitä kappaleiden yhteenliittyminen aiheuttaisi. Tämä on Humeen mukaan virheellinen uskomus, sillä vain kokemus saattaa meidät uskomaan, että tietty tapahtuma aiheuttaa toisen ja että tietty tapahtuma on toisen syy. (Millican 2006, 36.)

Tosiseikkojen kokemuksellinen perusta

Empiristinä Hume kiistää jyrkästi, että voisimme oikeuttaa tosiasialliset väitteet kokemuksesta riippumatta. Hän esittää tästä itse *Tutkimuksessa* valaisevan esimerkin: "... yksikään ihminen ei kuvittele, että ruudin räjähtävyys tai magneetin kyky vetää kappaleita puoleensa voitaisiin ikinä löytää turvautuen vain *a priori* -argumentteihin" (EHU 4.7; SBN 28). Jos ihminen näkisi ensi kertaa magneetin, ei hänellä olisi Humeen mukaan mitään keinoa päätellä, että tuolla esineellä on kyky vetää rautaisia esineitä puoleensa. Kyseessä on kontingentti ilmiö; magneetti ei vedä kappaleita puoleensa metafysisen välttämättömyyden johdosta. Tosiasiallisella propositiolla "magneetti vetää rautakappaleita puoleensa" ei ole sellaista järjellistä perustaa, jonka ihminen saattaisi vain ajatteluun turvautuvan tutkimuksen avulla tiedostaa. Vai millä loogisen varmallalla - deduktiivisin päättelyaskelin etenevällä todistamisella - saattaisimme saada tietoomme magneetin vetovoiman ominaisuuden? Humeen mukaan mitään tällaista deduktiivista loogista suhdetta ei ole, sillä "jokainen seuraus on erillinen tapahtuma sen aiheuttavasta syystä. Täten seurausta ei voi löytää sen syystä, ja jokaisen *a priori* -keksinnön (*invention*) ja käsityksen siitä tulee olla täysin mielivaltainen" (EHU 4.11; SBN 30). Tietomme siitä tosiseikasta, että magneetilla on kyky vetää tiettyjä kappaleita puoleensa, perustuu ensisijassa empiriaan, ei järkeen. Kausaalisuhde ei ole deduktiivinen päätelmä, jonka voisi ainoastaan ajatteleamalla tiedostaa. Sen mieltämiseen ja tiedolliseen oikeutukseen edellytetään kokemusta:

Sanalla sanoen, jos etenemme jonkin sellaisen tosiseikan kohdalla, joka ei ole muistillemme tai aisteillemme läsnä, järkeilyimme sitä koskien olisi täysin hypoteettista; ja miten hyvänsä yksityiskohtaiset linkit päättelyketjussamme liittyisivät toisiinsa, koko päättelyketjulla ei olisi mitään tukena, emmekä me voisi, pelkän päättelyn keinoin, saavuttaa tietoa mistään tosiasiasa olemassa olevasta. Jos kysyn, miksi uskot tiettyyn hyväksymääsi tosiseikkaan, sinun on kerrottava minulle jokin peruste; ja tämä peruste tulee olemaan jokin toinen siihen liittyvä tosiseikka. Mutta koska et voi edetä päättelyssä näin *in infinitum*, täytyy sinun viimein lopettaa päättelysi johonkin tosiseikkaan, joka on muistillesi tai mielellesi läsnä; tai sinun on hyväksyttävä, että uskomuksesi on täysin vailla perustaa. (EHU 5.7; SBN 46)

Koska kaikki tosiseikat ovat Humen mielestä kausaalisuhteiden alaisia – toistuvan induktiivisen yhteenliittämisen tulosta – voidaan väittää, että kaikki todellisuutta koskeva tietomme on Humen mukaan kokemuksellista. Järki ja ymmärrys eivät oikeuta uskomuksiamme, vaan kokemus. Humen teoriassa tosiseikkoja ja todella olemassa olevaa koskevat uskomuksemme juontuvat tietystä havainto-objektista, jonka kykenemme muistamaan tai aistimaan, ja tämän havainto-objektin totunnaisesta liittämistä (*customary conjunction*) johonkin toiseen objektiin. Olemme Humen (EHU 5.8; SBN 46) esimerkin mukaan todenneet monissa tapauksissa, että liekki on yhteydessä kuumuuteen ja lumi kylmään. Kun kuvittelemme liekkiä, mieli yhdistää tähän totumuksen voimasta kuumuuden, ja kun ideoimme lumen, yhdistyy tähän kylmyyden aistimukset. Mieli muodostaa totumuksen voimasta uskomuksen, että edellä mainitun kaltaiset kvaliteetit ja tapahtumat ovat olemassa. (EHU 5.8; SBN 46.)

Kausaliteetti liekin ja polttavuuden sekä kausaliteetti lumen ja hyytävyuden välillä ei ole välttämätön yhteys, deduktiivisen logiikan varmuudella osoitettava syy-seuraussuhde. Tom L. Beauchampin ja Alexander Rosenbergin (1981) mukaan Hume tarkoittaa välttämättömällä yhteydellä sellaista uskomusta,

jossa oletetusta syystä voidaan odottaa vain yhdenlaista seurausta. Jos odottaisimme kahta tai useampaa seurausta, emme kutsuisi yhteyttä välttämättömäksi, vaan mahdolliseksi tai todennäköiseksi. Tapamme väittää Y:n seuraavan välttämättä X:stä on samalla keino väittää jonkin, minkä tahansa ei-Y:n, olevan mahdotonta seurata X:stä. (Beauchamp et al. 1981, 8.) Kuitenkin, Humen mukaan, tekisimme sitten kuinka tarkkaa tutkimusta tahansa, ymmärryksemme ei ikinä voisi löytää syystä sen oletettua välttämätöntä ja siis näin kaikki muut vaihtoehdot poissulkevaa seurausta (EHU 4.9; SBN 29). Vaikka ihminen olisi kuinka järkevä tahansa, ei hän *a priori* -päätelyllä saattaisi tiedostaa objektien välisiä kausaalisuhteita. Kokemus on faktuaalisen tiedonmuodostuksen keskeisin perusta:

"Kun kysytään, *Mikä on kaikkien tosiseikkoja koskevien järkeilyidemme luonne?*, asianmukainen vastaus näyttää olevan, että ne perustuvat syyn ja seurauksen suhteelle. Kun taas kysytään, *Mikä on näiden järkeilyjen ja johtopäätösten perusta?*, voidaan vastata yhdellä sanalla: KOKEMUS." (EHU 4.14; SBN 32.)

Järjessä itsessään ei ole mitään, mikä auttaisi meitä päätelemään kappaleiden liikkeiden keskinäisiä syitä tai vaikutteita – kokemus saattaa meidät päätelemään luonnon tapahtumien suhteen jotain. Järjen ja ajattelun avulla voidaan ratkaista matemaattisia teoreemoja, mutta ne eivät Humen mukaan viittaa aktuaaliseen maailmaan, anna tietoa mistään tosiseikasta (tämä perustellaan seuraavaksi luvussa 2).

1.4 Tieteellis-empiristinen lähestymistapa

Näin Humen empirismin voidaan väittää antavan tilaa tieteelliselle lähestymistavalle, jossa induktiiviseen yleistykseen toki suhtaudutaan, hänen kausaaliiteettikäsityksensä mukaisesti, varoen (Millican 2007, lvi). Vaikka Hume on kognitiivisella tasolla kausaalipäätelyn suhteen aito skeptikko – hänen mukaansa ei ole löydettävissä järkiperäisiä argumentteja, joille kausaaliiteetti perustaa – ajatteli hän juuri newtonilaisen tieteen

metodin käyttävän kausalityyttä sopivasti, päätellen syistä seurauksiin havaittujen tosiseikkojen pohjalta (ks. De Pierris 2001, 354–355). Humeen maltillisen skeptismin¹⁵ (*mitigated scepticism*) viitekehuksesta ei voida päätyä tieteelliseen realismiin. Tästä huolimatta, Hume ei tyydy vain kyynisesti toteamaan, että meillä ei ole luontoa koskevaa tietoa lainkaan. Kuten Graciela De Pierris (2001, 352) huomauttaa, katsoi Hume Newtonin menestyksellisesti osoittaneen planeettojen kiertoratojen lait ja voimat. Newton pysyi *Principiassaan* riittävän varovaisena luonnonfilosofisissa tulkinnoissaan. Hän ei Humeen mielestä tehnyt liian pitkälle meneviä spekulatioita luonnonlakien ja -voimien perimmäisistä olemuksista¹⁶ (ks. EHU 1.15; SBN 14–15).

2. "Humeen haarukka"

Tutkimuksessa Hume esittää jaottelun, jonka Antony Flew (1961, 53) nimesi myöhemmin "Humeen haarukaksi". Humeen mukaan propositiot voidaan jakaa kahteen luokkaan: ideoiden relaatioita koskeviksi väitteiksi ja tosiseikoiksi. Vaikka vastaväiteläinen väitelauseiden kahtalainen erottaminen on löydettävissä jo esimerkiksi Leibnizilta¹⁷, voidaan Humeen jaottelua

¹⁵ Humeen skeptismin aste on tutkimuskirjallisuudessa paljon väiteltä, monisyinen ongelma. Hume itse mainitsee, että hänen oman kantansa on maltillinen (*mitigated*), tai akateeminen skeptisismi. Tällä hän pyrkii tekemään eron pyrrhonilaiseen, laajamittaiseen (*extensive*) skeptisismiin. (Ks. EHU 12.24; SBN 161.)

¹⁶Toisaalta Hume oli tietoinen Newtonin teologisista pohdinnoista, esimerkiksi hänen milleniarismistaan. Hume ei skeptikkona hyväksynyt näitä näkemyksiä. Silti hän kannatti *Principian* tieteellistä metodologiaa. Hän katsoi sen olevan sopivan maltillinen ja uskoi itse omaksuneensa sen paremmin kuin esimerkiksi monet muut Newtonin seuraajat. (Ks. Force 1987, 177–178.)

¹⁷ *Monadologiassaan* (1999, §33) Leibniz esittää, "että on myös kahdenlaisia totuuksia, järjen totuuksia (*vérités de Raisonement*) ja tosiasiallisia totuuksia (*vérités de Fait*). Järjen totuudet ovat välttämättömiä ja niiden vastakohtat mahdottomia, ja tosiasialliset totuudet ovat kontin-

pitää fundamentaalisen empiristiselle tietoteorialle – sekä esimerkiksi koko 1900-luvun empirismille (Dicker 1998, 35). Olennaista siinä on nähdäkseni matematiikan filosofian tietoteoreettinen käyttö, jolla tosiasiallinen tieto rajataan empirian alueelle.

Humen mukaan kaikki inhimillisen järkeilyn tai tutkimuksen kohteet voidaan jakaa kahdenlaisiksi: ideoiden relaatioiksi (*Relations of Ideas*) tai tosiseikoiksi (*Matters of Fact*) (EHU 4.1; SBN 25). Hän esittää näiden määritelmän tiiviisti *Tutkimuksen* luvun IV kahdessa ensimmäisessä kappaleessa:

Ensimmäistä tyyppiä [ideoiden relaatiot] ovat geometrian, algebran ja aritmetiikan tieteet; lyhyesti sanottuna, jokainen väite, joka on joko intuitiivisesti tai demonstraatiivisesti varma. *Hypotenuusan neliö on yhtä suuri kahden muun sivun neliöiden kanssa*, on propositio, joka ilmaisee näiden kuvioiden suhteen. *Kolme kertaa viisi on yhtä kuin puolet kolmestakymmenestä* ilmaisee näiden numeroiden välisen suhteen. Tällaiset propositiot ovat löydettävissä pelkän ajattelun toimenpiteen myötä, riippumatta siitä, mitä on olemassa missään päin maailmankaikkeutta. Vaikka luonnossa ei olisi koskaan ollut ympyrää tai kolmiota, totuudet, jotka EUKLEIDES todisti, tulisivat ikuisesti säilyttämään varmuutensa ja todistusvoimansa.

Tosiseikat, jotka kuuluvat inhimillisen järjen tutkimuskohteiden toiseen luokkaan, eivät ole varmennettuja samalla tavalla; eivätkä meidän todistemme niiden totuudesta, olivat ne sitten kuinka huomattavia tahansa, ole luonteeltaan samanlaisia kuin edellä mainittujen [ideoiden relaatiot]. Jokaisen tosiseikan vastakohta on mahdollinen, koska ne eivät voi implikoida kontradik-

gentteja ja niiden vastakohtat mahdollisia." Tässä mielessä Leibnizin laatima totuustyyppien jaottelu vastaa aivan olennaisesti Humen tekemää väitelauseiden erottelua. Toisaalta Leibniz hyväksyi järjen totuuksiksi myös tiettyjä metafysisiä sekä eettisiä ideoita (ks. Roinila 2007), jotka Humen mukaan joutaisivat roviolle (ks. EHU 12.34; SBN 165).

tiota, ja mieli käsittää ne samanlaisella helppoudella ja selkeydellä, kuin jos ne mukautuisivat todellisuuteen. *Aurinko ei nouse huomenna* ei ole yhtään vähemmän järkevä, eikä implikoi sen enempää ristiriitaa, kuin väite, *että se nousee*. Yrittäisimme turhaan todistaa sen virheellisyyttä. Jos se olisi todistettavasti epätosi, se implikoi kontradiktion, ja tällöin mieli ei voisi koskaan käsittää sitä tarkasti. (EHU 4.1-2; SBN 25-26, sulkujen sisällöt lisännyt M.S.)

Georges Dicker (1998, 36) jakaa Humen haarukan seuraavan kaavion osoittamalla tavalla:

Ideoiden relaatiot	Tosiseikat
Ovat intuitiivisesti tai demonstratiivisesti varmoja (C1)	Eivät ole intuitiivisesti tai demonstratiivisesti varmoja (C4)
Eivät väitä mitään yhdenkään ei-abstraktin entiteetin olemassaolosta (C2)	Väittävät jotain ei-abstraktien entiteettien olemassaolosta (C3)

Kaavio 1: ideoiden relaatioiden ja tosiseikkojen vastakohtaiset ominaisuudet (Dicker 1998, 36)

Dickerin mukaan nämä ovat Humen mielestä ainoat tiedettävissä olevat proposition muodot. Ideoiden relaatioita koskevat propositiot ovat intuitiivisesti tai demonstratiivisesti varmoja (C1), eivätkä ne väitä mitään ei-abstrakteista entiteeteistä, kuten fysikaalisista tai mentaalisisistä prosesseista (C2). Vastakohtana näille määritelmille tosiseikat taas väittävät jotakin ei-abstraktista olemassaolosta (C3), eivätkä ne ole intuitiivisesti tai demonstratiivisesti varmoja (C4). (Dicker 1998, 36.)

Toisaalta Hume jakaa inhimillisen järkeilyn edelleen kahteen osaan: demonstratiiviseen ja faktuaaliseen (tai Lockeaa seuraten probabilistiseen). Edellinen käsittää ideoiden suhteita koskevan deduktiivisen järkeilyn, kuten Pythagoraan lauseen osoittamisen. Jälkimmäinen käsittää kaiken tosiasiallisen päätelyn, jonka päättelymuotoa voidaan luonnehtia induktiiviseksi. Se sisältää niin jokapäiväisen arkiajattelun ja henkilökohtai-

set elämäkokemukset kuin todistajalausunnot historiallisista tapahtumista aina ihmisen käyttäytymistä koskeviin arkipsykologisiin huomioihin. Olennaista tässä jaottelussa on, että ideoiden relaatioita koskevat väitteet ovat Humen mukaan täysin varmoja, kun taas tosiasialliset väitteet ovat enemmän tai vähemmän todennäköisiä. (Millican 2007, xxxvii.)

2.1 Ideoiden relaatioita koskevat väitteet

Hume käsittää siis ideoiden relaatioita koskevien tieteiden olevan geometria, algebra ja aritmetiikka¹⁸. Näiden tieteiden väitteet on löydetty hänen mielestään ainoastaan ajattelun avulla, tutkimalla väitelauseiden sisäisiä suhteita, joten ne voidaan Humen mielestä tuntea kokemuksesta riippumatta. Intuition avulla voimme ymmärtää välittömästi, että $1+1=2$ tai että suunnikkaalla on neljä sivua. Demonstrointi on taas intuitiosarjoista koostuvaa havainnollistusta, kuten esimerkiksi Pythagoraan lauseen todistaminen. (Millican 2007, xxxvi.) Kyseiset todistukset eivät ole suhteessa aktuaaliseen maailmaan. Väite "kateettien neliöiden alan summa on yhtä suuri kuin hypotenuusan neliön ala" on Humen kannan mukaan tosi perustuen puhtaasti lauseen sisältämien käsitteiden välisiin suhteisiin. Väite pitäisi Humen mielestä paikkansa, vaikka maailmankaikkeudesta ei olisi löydettävissä yhtään ainoata kolmiota (EHU 4.1; SBN 25). Ideoiden relaatiot eivät väitä mitään maailman tosiseikoista, ei-abstrakteista entiteeteistä (C2, ks. s. 104). Vaikka fysikaalisia kolmioita ei olisi olemassa, eikä kukaan olisi koskaan ajatellutkaan niitä, asettaa Pythagoraan lause silti *ehdon*: Jos olisi olemassa suorakulmainen kolmio tai joku sattuisi ajattelemaan sitä, sen hypotenuusan ala olisi välttämättä yhtä suuri kateettien alojen summan kanssa (Dicker 1998, 37). Tässä mielessä se on väite *a priori*.

Näin Hume rajaa matematiikan (ja ehkä myös loogis-analyttiset väitteet¹⁹) puhtaan järjellisen päättelyn alueelle.

¹⁸ Tässä Hume (EHU 4.1; SBN 25) ei mainitse logiikkaa.

¹⁹ Hume (EHU 12.27; SBN 163) mukaan esimerkiksi väite "missä ei ole omaisuutta, siellä ei voi olla epäoikeudenmukaisuutta" voidaan

Hän näyttää ajattelevan, että vain matematiikka on pätevää puhtaaseen järkeen perustuvaa päättelyä:

Minusta näyttää, että ainoat abstraktien tai todistettavissa olevien tieteiden tutkimuskohteet ovat kvantiteetit ja numerot, ja kaikki pyrkimykset laajentaa tätä täydellistä tiedonalaan näiden rajojen ulkopuolelle ovat pelkkää viisastelua ja harhaluuloa. (EHU 12.27; SBN 163.)

Tässä kohtaa Hume on mielestäni hyvin lähellä väittämään, että ei ole olemassa synteettis-apriorista tietoa. Puhdas järkeily ja kokemustieto ovat kaksi eri asiaa. Ajattelemalla voi ratkoa matemaattisia ongelmia. Mutta sille, että tämä puhtaan järjen ideaali voitaisiin ulottaa koskemaan todellisuutta ja olemassaoloa koskevia kysymyksiä, ei Humen mielestä ole perusteita. Tosiasiallisia, olemassaoloa koskevia väitteitä ei voida todistaa kuten matematiikan väitteitä. Faktojen negatoiminen ei implikoimillään lailla ristiriitaa, johda käsittämättömyyksiin. Ideoiden relaatioita koskevien väitteiden suhteen näin ei kuitenkaan ole. Emme voi Humen mukaan tarkasti käsittää, miten 64:n neliöjuuri olisi puolet kymmenestä. Mutta on helposti käsitettävissä, että Caesar tai arkkienkeli Gabriel eivät olisi olleet koskaan olemassa. Heidän olemassaolonsa kieltämiseen ei liity mitään ristiriitaa. (EHU 12.28; SBN 164.) Näin puhtaan järjen ulottaminen olemassaoloa koskeviin kysymyksiin olisi aivan mielivaltaista:

Niinpä minkä tahansa olennon olemassaolo voidaan todistaa vain sen syyhyn ja seurauksiin perustuvien argumenttien avulla; ja nämä argumentit perustuvat täysin kokemukseen. Jos järkeilemme *a priori*, mikä tahansa

tietää todeksi pelkästään määrittelemällä epäoikeudenmukaisuus omaisuuteen kohdistuvaksi loukkaukseksi. Tällaisten analyttisten lauseiden lisäksi hän näyttää sisällyttävän myös syllogistisen päättelyn todistettavissa olevien tieteiden joukkoon. Tämän esimerkin valossa Hume ei välttämättä rajaa demonstraatiota pelkkään matematiikkaan.

voisi näyttää tuottavan mitä tahansa." (EHU 12.29; SBN 164.)

Näin tosiasialliset, aktuaalista maailmaa koskevat väitteet saatetaan Humen mukaan tiedostaa ainoastaan kokemuksen ja kausaalisuhteiden myötävaikutuksesta.

2.2 Tosiseikat

Robert G. Meyers (2006) esittää empirismiä käsittelevässä kommentaariteoksessaan selkeyttävän kaavion, jolla humelaisista tosiseikan käsitettä voidaan valaista. Hume ajattelee, että ideoiden relaatiot ovat välttämättä tosia. Näiden vastakohtana ovat ristiriidat, jotka ovat välttämättä epätosia. Näiden jälkeen voidaan määritellä tosiseikat: ne voivat olla joko tosia tai epätosia (tai todennäköisiä tai epätodennäköisiä). Meyers (2006, 61) esittää tästä alla olevan kaavion:

- | | | |
|----------------------|--------------------------------|--------------------------------|
| ➤ ideoiden relaatiot | täytyy olla tosia | välttämättömät totuudet |
| ➤ kontradiktiot | täytyy olla epätosia | välttämättömät epätotuudet |
| ➤ tosiseikat | voivat olla tosia tai epätosia | ei-käsitteelliset väitelauseet |

Tosiseikat voidaan näin määritellä kontingenteiksi väitteiksi. Kontingentin väitteen totuusarvo riippuu siitä, miten asiat maailmassa ovat. Se ei ole tosi tai epätosi ainoastaan käsitteellisin perustein. Sen totuusarvo määrittyy kokemuksen avulla. (Meyers 2006, 61.) Näin tosiseikat tunnetaan *a posteriori*. Ne eivät koske pelkästään käsitteiden välisiä suhteita, vaan ovat suhteessa aktuaalisen maailman tapahtumiin. Täten tosiseikoista ei seuraa mitään ideoiden välistä sisäistä ristiriitaa. Jokaisen tosiseikan falsifioiminen on ristiriidattomasti käsiteltävissä, toisin kuin esimerkiksi kaksi- tai nelikulmainen kolmio – joten tosiseikkoja ei voida osoittaa *a priori* todeksi. (Mil-

lican 2007, xxxvi.) Meyers (2006, 62) analysoi tämän *Tutkimuksesta* löytyvillä argumenteilla:

- (1) Todellista olemassaoloa koskevat väitteet ovat to-
siseikkoja.
- (2) Kaikki välittömän kokemuksen ylittävät tosiseikat
perustuvat syyn ja seurauksen suhteelle.
- (3) Tällaiset argumentit eivät ole koskaan *a priori*.

Täten, (4) mikään tieto todella olemassa olevasta ei ole apriorista, vaan "kehkeytyy kokonaan kokemuksesta, kun huomaamme, että mitkä tahansa yksittäiset objektit ovat pysyvässä ajallis-avaruudellisessa jatkumossa (*constantly conjoined*) toistensa kanssa" (EHU 4.6; SBN 27).

Kaikki tosiasiallinen tieto maailmasta päätellään Hume mukaan kausaalisuhteiden avulla. Miellämme kokemuksen, tapojen ja tottumuksen voimasta havaitut objektit avaruudellis-ajalliseen sarjaan. Yksikään tapahtuma maailmankaikkeudessa ei *sisälly* sitä ajallisesti edeltävään tai ennakoivaan tapahtumaan. Näin Hume argumentoi, että syy-seuraussuhteiden mieltäminen ei perustu loogis-deduktiiviseen päättelyyn. Pikemminkin kysymyksessä on probabilistis-induktiivinen päätely.

2.3 Todennäköisyys ja evidentialistinen oikeutusteoria

Lockea seuraten Hume argumentoi, että tosiasiallisilla uskomuksilla on tietty todennäköisyyden aste. Uskomuksien varmuus kasvaa, kun ilmiöiden havaitaan käyttäytyvän toistuvasti samalla tavalla. Hume esittää, että esimerkiksi universaali painovoimalaki ei ole "tähän mennessä tehnyt poikkeusta" (EHU 6.4; SBN 57). Toistaiseksi ei ole vielä havaittu poikkeusta siitä, että (putouskiihtyvyyden kannalta "normaalioloissa") kädestä irti päästetty kivi ei putoaisi painovoiman aiheuttaman putouskiihtyvyyden suuruudella maahan. Kyseisellä uskomuksella on suuri todennäköisyys. Toisaalta on uskomuksia, joiden todennäköisyys ei ole niin suuri. Hume antaa

esimerkin, että jossain vaiheessa tammikuuta useimmissa Euroopan maissa on pakkasta. Mitä eteläisemmästä Euroopan alueesta on kysymys, sitä epätodennäköisempi tämä uskomus on, mutta mitä pohjoisemmasta alueesta on kyse, sitä todennäköisemmäksi tämä uskomus muodostuu. (EHU 6.4; SBN 58.) Pohjois-Euroopassa havaitaan yleensä pakkasta tammikuussa, Etelä-Euroopassa ei yhtä usein. Tämä uskomus on muodostettu menneiden talvien lämpötiloja rekisteröimällä. Näiden pohjalta voidaan laatia ensi vuoden tammikuun ennustus.

Näin tosiasialliset propositiot eivät ole kaikki yhtä hyvin perusteltuja, sillä niiden todennäköisyyden aste ei ole yhtä suuri. Väitteet "Kyproksella on pakkasta ensi vuoden tammikuussa" ja "Suomessa on pakkasta ensi vuoden tammikuussa" ovat todennäköisyyden asteeltaan eriävät: Todennäköisempää on, että Suomessa pakastaa. Tämä ei ole loogis-deduktiivinen päätelmä. Väite "Tammikuussa lämpötila laskee alle nollan jossain päin Suomea" on hyvin todennäköinen, sillä sen tueksi on osoitettua menneinä talvina empiirisesti kerättyä tosiasia-aineistoa. Näin se tekee vastakohtansa, "Tammikuussa lämpötila ei laske alle nollan missään päin Suomea", epätodennäköiseksi. Näin Hume antaa tukensa evidentialistiselle oikeutus-teorialle:

Siispä viisas ihminen suhteuttaa uskomuksensa todistusaineiston mukaan. [...] Hän harkitsee, kumpi uskonnuksesta on tuettu suuremmalla määrällä kokeita: Ja sille puolelle hän kallistuu, kyseenalaistaen ja epäröiden; ja kun hän lopulta päätyy arvostelmaansa, tälle näkemykselle osoitettu todistusaineisto ei ylitä sitä mitä me perustellusti kutsumme *todennäköisyydeksi*. Kaikki todennäköisyys olettaa siis väitteen kannalta vastakkaisia kokeita ja havaintoja, jossa yhden puolen voidaan katsoa horjuttavan toista, ja tuottavan todistuksen asteen, joka vertautuu sen ylivoimaisuuteen." (EHU 10.4; SBN 110-111.)

Esimerkiksi voidaan valita kolme tosiasiallista uskomusta. "Ensi vuoden tammikuussa painovoima vaikuttaa maapallolla", "Ensi vuoden tammikuussa jossain päin Suomea lämpötila laskee alle nollan" ja "Ensi vuoden tammikuussa jossain päin Kyprosta lämpötila laskee alle nollan". Uskomukset eroavat todennäköisyyden asteeltaan, joten on mahdollista pitää toista varmempana kuin toista. Painovoima on tähän mennessä aiheuttanut irti päästetyille kappaleille maata kohti suuntautuneen putouskiihtyvyyden, joten ensi tammikuussa irti päästetty kivi tippuu ylivoimaisella todennäköisyydellä maahan (verrattuna siihen, että kivi esimerkiksi sinkoutuisi suoraan ylöspäin tai pysyisi paikoillaan). Suomessa on todennäköisesti pakkasta ensi tammikuussa, sillä tähän mennessä mitattujen lämpötilojen mukaan tammikuussa on keskimäärin 28 pakkaspäivää. Vastaavasti Kyproksella on noin kahdeksan pakkaspäivää tammikuisin, joten on todennäköistä, että myös jossain päin Kyprosta pakastaa ensi tammikuussa²⁰. Uskomuksen todennäköisyyden aste on kuitenkin Suomen tapauksessa suurempi.

Yhteenveto

Humen jyrkän empirismin mukaan tosiasialliset väitteet tulee todentaa kokemuksen ja todennäköisyyslogiikan, ei puhtaan järjen, avulla. Matemaattiset propositiot voidaan todistaa hä-

²⁰ Valitettavasti käytetyt lähteet, Suomen osalta <http://www.climateemp.info/finland/>, ja Kyproksen osalta <http://www.climateemp.info/cyprus/> (lähteisiin viitattu 23.01.2011), eivät tarjoa päiväkohtaista (kuten muutenkaan yksityiskohtaista) tietoa tammikuun lämpötiloista. Keskiarvo ei ole periaatteessa esitetyn argumentin puolesta pätevä, sillä jos esimerkiksi Kyproksella saattaisi yhtenä tammikuuna olla 0 pakkaspäivää ja toisena 16, näiden keskiarvo olisi kahdeksan pakkaspäivää. Vaikka nämä lämpötilaluvut ovat vain karkeita keskiarvoistuksia, toiminee tämä esimerkki Humen todennäköisyys-käsityksen ja evidentialistisen oikeutusteorian esittelemisessä. Ne myös tukevat Humen argumenttia Euroopan tammikuun pakkaspäivistä.

nen mukaansa kokemuksesta riippumatta, käsitteiden suhteiden perusteella, mutta ne eivät väitä mitään aktuaalisesta maailmasta. Tämä metafysiikkakriittinen ja "Humen haarukkaan" perustuva empiristinen henki tiivistyy ytimekkäästi *Tutkimuksen* viimeisessä kappaleessa:

Ottaessamme käsiimme minkä tahansa jumaluusoppia tai koulumetafysiikkaa käsittelevän teoksen osan, kysykäämme, *Sisältääkö se mitään kvantiteettia tai numeroa koskevaa abstraktia ajattelua?* Ei. *Sisältääkö se mitään tosiseikkaa tai olemassaoloa koskevaa kokemusaajattelua?* Ei. Heitettyköön se siis tuleen, sillä se ei voi sisältää muuta kuin viisastelua ja harhaluuloa." (EHU 12.34; SBN 165.)

Kuten A.J. Ayer huomauttaa (1976, 23), Hume ei ollut niin rohkea kuin Wittgenstein ja kehottanut lukijaa heittämään omaa teostaan tuleen. Mielestäni humelainen empirismi voi silti puhutella nykylukijaa. Vaikka Hume ei riittävän vakavasti ottanut huomioon inhimillisen tiedon käsitteellistä ja teoreettista ainesta, hänen rationalistista metafysiikkaa kohtaan esittämänsä kritiikki osoittaa, kuinka puhtaan järjen avulla, pitämällä ajattelu konsistenttina, voidaan muodostaa mitä mielivaltaisimpia uskomuksia perimmäisiksi kysymyksiksi kuviteluista ongelmista, kuten substanssista, Jumalasta, maailmankaikkeuden synnystä, sielusta ja kuolemattomuudesta. Humelaista tietoteoriaa seuraten voidaan esittää, että pelkällä ajattelulla, ilman empiirisesti testattavaa todistusaineistoa, emme tietäisi, muodostavatko reaaliuskomuksemme edes todennäköisiä hypoteeseja.

Jyväskylän yliopisto

Kirjallisuus:

- Ayer, A.J. (1976) *The Central Questions of Philosophy*. Bungay, Suffolk: Pelican Books.
- Ayer, A.J. (2001) *Language, Truth and Logic*. London: Penguin Books.
- Beauchamp, Tom L.; Rosenberg, Alexander (1981) *Hume and the Problem of Causation*. New York: Oxford University Press.
- Bennett, Jonathan (1971) *Locke, Berkeley, Hume: Central Themes*. New York: Oxford University Press.
- Bracken, Harry M. (1977-1978): "Bayle, Berkeley and Hume". *Eighteenth-Century Studies* 11 (2): 227-245.
- Copleston, Frederick (1964): *A History of Philosophy. Volume V. Hobbes to Hume*. London: Burns and Oates LTD.
- De Pierris, Graciela (2001): "Hume's Pyrrhonian Skepticism and the Belief in Causal Laws". *Journal of the History of Philosophy* 39 (3): 351-383.
- DeWitt, Richard (2004) *Worldviews: An Introduction to the History and Philosophy of Science*. Padstow, Cornwall: Blackwell Publishing.
- Dicker, Georges (1998) *Hume's Epistemology and Metaphysics: An Introduction*. New York: Routledge.
- Flew, Antony (1961) *Hume's Philosophy of Belief. A Study of his First 'Enquiry'*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Force, James E. (1987): "Hume's Interest in Newton and Science". *Hume Studies* 13 (2): 166-216.
- Garrett, Don (1997) *Cognition and Commitment in Hume's Philosophy*. New York: Oxford University Press.
- Hintikka, Jaakko (1969) *Tieto on valtaa ja muita aatehistoriallisia esseitä*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Hume, David (2006) *A Treatise of Human Nature*. New York: Oxford University Press.
- Hume, David (2007) *An Enquiry concerning Human Understanding*. New York: Oxford University Press.
- Kaila, Eino (1977): "Arkikokemuksen perseptuaalinen ja konseptuaalinen aines". Teoksessa Nyberg, Tauno (toim.): *Ajatus ja analyysi*. Porvoo, Helsinki, Juva, Otava, s.13-82.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm (1999) *La Monadologie*. Association de Bibliophiles Universels. Internetlähde, viitattu 07.01.2011. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa):
<<http://abu.cnam.fr/cgi-bin/go?monadologie1>>.

- Locke, John (1996) *An Essay Concerning Human Understanding*. Abridged and Edited by Kenneth P. Winkler. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Meeker, Kevin (2007): "Quine on Hume and the Analytic/Synthetic Distinction". *Philosophia* 39 (2): 369–373.
- Meyers, Robert G. (2006) *Understanding Empiricism*. Chesman: Acumen Publishing.
- Millican, Peter (2006): "Understanding the World from Aristotle to Quantum Mechanics: the Significance of David Hume". Luento Hertford to Hartford Lecture, University of Hartford, Connecticut. Power-Point -esitelmä, viitattu 29.09.2010. Saatavilla www-muodossa:
<http://www.davidhume.org/documents/2006%20Understanding%20th%20World%20ppt.pdf>.
- Millican, Peter (2007): "Introduction". Teoksessa Hume, David; Millikan, Peter (toim.): *An Enquiry concerning Human Understanding*. New York, Oxford University Press, s. ix–lvi.
- Nevanlinna, Rolf (1977): "Kokeista ja ajatuskokeista". Teoksessa Nyberg, Tauno (toim.): *Ajatus ja analyysi*. Porvoo, Helsinki, Juva, WSOY, s. 83–95.
- Newton, Isaac (1995) *The Principia*. Translated by Andrew Motte. New York: Prometheus Books.
- Noonan, Harold W. (1999) *Hume on Knowledge*. London and New York: Routledge.
- Norton, David Fate (2006): "Editor's Introduction". Teoksessa Hume, David; Norton, David Fate, Norton, Mary J. (toim.): *A Treatise of Human Nature*. New York, Oxford University Press, s. 19–199.
- Nyberg, Tauno (toim.) (1977) *Ajatus ja analyysi*. Porvoo, Helsinki, Juva: Otava.
- Passmore, John (1980) *Hume's Intentions*. Third edition. London: Gerald Duckworth & Co.
- Rey, Georges (2008): "The Analytic/Synthetic Distinction". Stanford Encyclopedia of Philosophy. Viitattu 20.04.2011. Saatavissa www-muodossa: <<http://plato.stanford.edu/entries/epistemology/>>.
- Roinila, Markku (2007): "Leibniz tiedosta". *Logos-ensyklopedia*. Viitattu 08.01.2011. Saatavilla www-muodossa:
<http://filosofia.fi/node/2415>.
- Sweet, William (toim.) (2004) *Approaches to Metaphysics*. Studies in Philosophy and Religion: 26. New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic Publishers.

Wilson, Fred (2004): "Empiricism: Principles and Problems". Teok-
sessa Sweet, William (toim.): *Approaches to Metaphysics*. Studies in
Philosophy and Religion: 26. New York, Boston, Dordrecht, Lon-
don, Moscow, Kluwer Academic Publishers, s. 265–300.